

Ivo Jevnikar¹

*Slovenska pomlad
v zamejskih zaznavah*

*Vloga Slovenske skupnosti
med spomini in kroniko*

V torek, 31. maja 1988, zvečer sem se napotil v Gregorčičevo dvorano sredi Trsta, kjer je bila napovedana predstavitev druge izdaje posmrtno objavljene knjige Staneta Kavčiča *Dnevnik in spomini (1972–1987)*. O njej bi bila morala spregovoriti njena urednika Igor Bavčar in Janez Janša skupno s tesnim sodelavcem Igorjem Omerzo. Čakali smo zaman, dokler nam ni šolski ravnatelj Jožko Baša, ki je včasih plezal z Janšo, povedal o njegovi jutranji aretaciji v Ljubljani.

Družbeni in politični procesi v Sloveniji, ki so tudi zaradi pritiska civilne družbe in naklonjenih mednarodnih razmer omogočili postopno demokratizacijo in naposled osamosvojitve, so zaradi ogorčenega odziva ljudi na represivne ukrepe v Jugoslaviji dobili odločilni pospešek.

¹ Ivo Jevnikar, časnikar in publicist, Repen pri Trstu – Monrupino (I), ivo.jevnikar@gmail.com).

Vanje so se vključili tudi rojaki v italijanskem zamejstvu, ki so bili sicer na začetku manjšina v manjšini. Njeno jedro so predstavljali tisti, ki so vztrajali pri vrednotah pluralizma in zahodne demokracije. To so izpričevali v politiki že s tem, da so delali v svoji od režima in njegovih izpostav v zamejstvu ter od italijanske večine neodvisni slovenski stranki Slovenska skupnost, ki je slonela na zahtevi po narodni samobitnosti in demokratičnem ustroju, na področju civilne družbe pa zlasti v tisku (*Katoliški glas, Mladika, Novi list, Most, Zaliv*) in s kulturnimi pobudami, na primer na »ponedeljkovih večerih« in študijskih dnevih Društva slovenskih izobražencev (»Draga«). Na Dragi so od leta 1976 dalje predavali tudi vidni »oporečniki« iz matične Slovenije: Franček Križnik (1976), Vinko Ošlak (1977), France Bučar (1978), France Perko (1980), Viktor Blažič (1981), Franc Rode (1982), Bojan Štih (1984), Ivan Štuhec (1985), Franc Miklavčič, Drago Ocvirk in Milan Apih (1986), Andrej Capuder (1987) in še bi lahko naštevali. Omenjene vrednote so tam seveda utemeljevali tudi zamejski in zdomski predavatelji ter temperamentni diskutanti.

Za neodvisno Slovenijo pa ni bilo veliko ljudi – predvsem iz strahu pred sosednjimi narodi; zaradi zaskrbljenosti za položaje in delovna mesta v novih političnih ter gospodarskih razmerah; zaradi ukoreninjenih vseslovanskih čustev in vezi iz časa partizanskega boja. Ideja o samostojni slovenski državi tudi v nekomunističnem delu manjšine v letih pred obravnavanimi dogodki ni bila večinsko sprejeta. Živela je kot »pobožna«, a težko uresničljiva želja. Vztrajno in dejavno pa so jo gojili posamezniki kot Franc Jeza in redki predstavniki politične emigracije, ki so se naselili v Trstu ter kot šolniki in kulturni delavci vplivali tudi na manjše kroge mladih.

Ko se je začel rušiti komunistični sistem v Vzhodni Nemčiji, Sovjetski zvezi, Jugoslaviji, ko so morale tudi oblasti v Sloveniji pristati na večstrankarski sistem, zlasti pa potem ko je Slovenija

doživela poskus vojaškega zatrtja lastnih teženj, so pri ogromni večini zamejcev odpadli pomisleki tako o demokraciji kot o neodvisnosti. Kratko obdobje, ki je vodilo do te točke, pa je bilo izredno razgibano in zahtevno. Natančne študije o tem še nimamo, vsekakor pa je danes prevladujoča ocena o takojšnji veliki podpori demokratični in samostojni Sloveniji tako levih kot desnih in sredinskih, žal, neutemeljena.

Politična slika manjšine

Bil je čas pred velikimi političnimi spremembami v Evropi in pred pravcato revolucijo, ki sta jo v politično življenje v Italiji prinesla razkrivanje korupcijskih afer in sodna operacija »čistih rok«.

Kljub razhajanjem in medsebojnim polemikam so Slovenci v Italiji iskali akcijsko enotnost za temeljne manjšinske zadeve v tako imenovani Enotni delegaciji (ED). V ospredju je bila zahteva po »globalnem zaščitnem zakonu«, ki je intenzivno zaposlovala manjšino 30 let, saj je bil (v okrnjeni obliki) odobren šele leta 2001; manjšinsko šolstvo je bilo omejeno na tržaško in goriško pokrajino; obstoja Slovencev v videmski pokrajini oblasti sploh niso priznavale; javno financiranje zasebnih slovenskih kulturnih ustanov in dejavnosti je bilo omejeno na Slovensko stalno gledališče in kako društvo.

Ime in živahnost ED sta se spreminjala zaradi zahtev zdaj ene, zdaj druge komponente, saj je veljalo načelo soglasja, vendar je takrat vsekakor živela formula šestih komponent, ki je odražala takratno organiziranost Slovencev v Italiji. Politični del so predstavljale slovenski komisiji Komunistične partije Italije (KPI) in Socialistične stranke Italije (PSI) ter Slovenska skupnost (SSk). Slovenci v KPI so bili zlasti na Tržaškem najštevilnejši in so imeli od leta 1963 tudi svojega parlamentarca.

Komunisti in drugi levičarji, ki so ob kominformu ostali zvesti Titovi Jugoslaviji, so najprej imeli svojo manjšo stranko, od leta 1962 pa so bili dejavni pretežno v PSI. SSk, ki je v Trstu nastala leta 1962, v Gorici pa po razpustu Slovenske demokratske zveze leta 1975, je povezovala prejšnje samostojne skupine krščansko-socialne, narodnjaške in izraziteje protikomunistične katoliške ter liberalne usmeritve, ki so kljub občasnim razhajanjem vedno zagovarjale demokratični ustroj in samostojno politično nastopanje Slovencev v Italiji. Zaradi narodne ogroženosti je SSk vse bolj težila k naravi enotne narodne zbirne stranke, zato se je ideološkim temam izogibala. Civilno družbo sta v ED predstavljali dve »krovni organizaciji«. Slovenska kulturno-gospodarska zveza (SKGZ) je bila tesno vezana na oblast v Sloveniji in je kot skorajda stoo odstotni prejemnik finančne pomoči iz matice obvladovala vse zasebne poklicne kulturne ustanove, dnevnik in takrat zelo bogato »družbeno gospodarstvo«. Svet slovenskih organizacij (SSO), ki je povezoval zlasti katoliška kulturna društva, je bil veliko šibkejši in je tesno sodeloval s SSk. Družbeno dejavni Slovenci iz videmske pokrajine, od kulturnikov in izvoljenih predstavnikov različnih usmeritev do duhovnikov, so v ED nastopali kot posebna komponenta.

Podpisani sem bil od 10. maja 1986 do 17. aprila 1994 deželni tajnik SSk. »Deželni« v smislu celotnega ozemlja, kjer avtohtono živimo Slovenci v Italiji, torej v okviru Avtonomne dežele Furlanije - Julijske krajine (FJK). Podobno kot to velja v italijanskem političnem sistemu, je na čelu SSk deželni tajnik, medtem ko ima predsednik predstavniško vlogo. Ker je v organih SSk ne glede na večjo težo volivcev na Tržaškem strogo veljala paritetičnost med Trstom in Gorico ter sta bila predsednik in tajnik iz različnih pokrajin (to upravno enoto so medtem v FJK ukinili), sta običajno tesno sodelovala. V obravnavanem obdobju je bil deželni predsednik SSk Marjan Terpin iz Števerjana. Ob njiju pa je imel zelo tehtno vlogo

najvišji izvoljeni predstavnik SSk, torej »deželni svetovalec« (danes se mu pravi »svetnik«), član takrat 62-glavega deželnega sveta (lahko bi rekli parlamenta) FJK. Do volitev junija 1988 je bil to Drago Štoka, nasledil ga je Bojan Brezigar. Po deželnem kongresu je bil najvišji organ SSk strankin deželni svet, izvršni organ pa deželno tajništvo. Podobno je bilo na Tržaškem in Goriškem: pokrajinski kongres, pokrajinski svet, izvršni odbor, predsednik pokrajinskega sveta in pokrajinski tajnik. Takrat je živahno delovala tudi Mladinska sekcija SSk s podobnim ustrojem. Njen deželni tajnik je bil Damijan Terpin.

Za popolni pogled v takratno dogajanje bi bil potreben pregled takratnih medijev, saj so tako *Radio Trst A* (slovenske televizije RAI do leta 1995 še ni bilo) kot *Primorski dnevnik* in tedniki sproti poročali o dogajanju v Sloveniji in Jugoslaviji, a tudi arhivov takratnih komponent. Za ta zapis o vlogi, ki jo je v prelomnih časih odigrala zlasti SSk, se naslanjam na njena tiskovna sporočila in svoje zapiske, ki odražajo takratno razumevanje dogodkov, so mogoče nepopolni in subjektivni, večkrat tudi omenjajo prej nosilce uradnih funkcij kot dejanske akterje, bolj sceno kot zakulisje, ne omenjajo neformalnih, a večkrat bistvenih pogovorov, a kaj ko je človeški spomin še veliko bolj nezanesljiv ...

Pri ocenjevanju uspešnosti in intenzivnosti omenjene vloge pa je treba upoštevati, da dogodki v Sloveniji, ki so bili za ves narod, a zlasti za njene prebivalce življenjskega pomena, za SSk niso bili edina politična tema. Stranka je bila maja in junija 1988 sredi težke in zelo razvejane kampanje za deželne volitve in nato pogajanj za oblikovanje deželne koalicije. A volitve (evropske, parlamentarne, deželne, pokrajinske, občinske, rajonske) so bile dejansko vsako leto, pogajanja o koalicijah in njihovih pogostih krizah dolga in mučna. Tu so bili še redno delo v izvoljenih telesih s pogostimi sejami »večine« v Trstu,

Gorici in Vidmu, »romanja« v Rim, Beograd in drugam za zaščitni zakon (takrat je bil na vrsti vladni, zelo omejevalni osnutek ministra Antonia Maccanica), obramba slovenske zemlje (sinhrotron pri Bazovici, Sosljanski zaliv, kraški park), gospodarska vprašanja (zakon za obmejna območja), stiki z manjšinami v Italiji in Evropi, stiki s Koroško in matično državo (na konzularno-diplomatski ravni in s Socialistično zvezo delovnega ljudstva) itd. Poklicno pa sta se s politiko ukvarjala le deželni svetovalec in njegov tajnik na deželi. Tudi tednika, ki sta bila blizu SSK, *Novi list* in *Katoliški glas*, nista imela poklicnih časnikarjev.

Mladinska sekcija SSK

Vrnimo se k aretacijam in poznejšemu procesu proti »četverici«.

O verjetno prvem javnem odzivu SSK beremo v tržaškem tedniku *Novi list* 9. junija 1988 pod naslovom Mladinci iz zamejstva zaskrbljeni: »*Delegacija deželnega tajništva mladinske sekcije SSK, v kateri so bili deželni tajnik Damjan Terpin iz Gorice in člana Peter Gerdol ter Mitja Terčon iz Trsta, je 7. t. m. obiskala generalnega konzula SFRJ Livija Jakomina. V obširnem in sproščnem razgovoru mu je izrazila začudenje in zaskrbljenost zaradi aretacije mladih publicistov Janeza Janše in Davida Tasiča ter podčastnika Ivana Borštnerja. Nejasnost obtožb in trenutek, v katerem je prišlo do posegov vojaškega sodstva, vznemirjajo slovensko javnost tudi v zamejstvu. Delegacijo je spremljal deželni tajnik SSK Ivo Jevnikar, ki je generalnemu konzulu Liviju Jakominu poudaril, da je tudi celotna stranka zaskrbljena zaradi dramatičnih dogodkov v matični domovini. Generalni konzul je gostom zagotovil, da bo posredoval njihove občutke in misli pristojnim oblastem na zvezni in republiški*

ravni. Proti aretacijam v Sloveniji je protestirala tudi mladinska organizacija Slovenske kulturno gospodarske zveze.«

Dan po obisku, 8. junija, je o aretacijah razpravljalo strankino deželno tajništvo in sklenilo, da stranka nadaljuje s posegi za Janšo in prijatelje.

Širših javnih odmevov je bilo na začetku malo. Med pretežno italijanskimi Tržaçani je nastal solidarnostni odbor z ljubljanskimi aretiranci, ki je zanje zbiral podpise in se 19. julija predstavil javnosti v Peterlinovi dvorani. V imenu gostiteljev, Društva slovenskih izobražencev in Slovenske prosvete, je pozdravil Sergij Pahor, v imenu odbora sta spregovorila Claudio Venza in Maurizio Bekar, kot osrednji gost pa je nastopil predstavnik *Mladine* Ervin Hladnik Milharçiç.

Med Slovenci je bila na začetku zelo dejavna Mladinska sekcija SSk. Źe prej je imela veliko stikov z vedno bolj oporečniško Zvezo socialistične mladine Slovenije (ZSMS). Zaçela je zbirati podpise v podporo Odboru za varstvo ÷lovekovih pravic in zbiralno akcijo 28. avgusta formalizirala pod geslom Za boljši slovenski jutri. Predlagala je tudi ustanovitev solidarnostnega odbora različno usmerjenih ljudi in organizacij. Na ustanovni seji na takratnem sedežu SSk v Ul. Machiavelli 22 v Trstu so 7. oktobra poleg pobudnikov vanj stopili Slovenski kulturni klub, Slovenska prosveta in Slavistično društvo Trst, medtem ko so predstavniki Mladinskega odbora SKGZ le sodelovali v razpravi. Na zasedanju so seveda potrdili podporo »*sodelavcem tednika Mladine*« Janši, Borštnerju, Tasiću in Zavrlu, ki jim je ravno sodilo prizivno vojaško sodišçe v Beogradu.

Na seji 14. oktobra je odbor obsodil »*potrditev in celo zaostritev prvostopenjske sodbe kot grobo kršitev pravil civilne druźbe, za katero se zavzema vsa slovenska demokratična javnost*«. Ravno tako je izrazil ogorčenje zaradi obsodbe na leto zapora slovenskega nabornika Toma Bogataja v Banji Luki zaradi »*sovražne propagande*«. Odbor je med drugim poudaril, da je suverena in

demokratska matična domovina življenjskega pomena tudi za narodne manjšine onkraj državnih meja.

Deželni predsednik Mladinske sekcije David Slobec je 22. oktobra v Trstu izročil vodilnemu predstavniku Odbora za varstvo človekovih pravic Igorju Bavčarju nad tisoč solidarnostnih podpisov, ki so jih med zamejskimi Slovenci zbrali mladinci. V sklopu skupno 110.957 podpisov jih lahko, tako kot še nekatere manjše skupine zamejskih podpisnikov, pregledujemo na zgoščenki, ki je priložena knjigi Igorja Omerze *JBTZ, Čas poprej in dnevi pozneje*. Sledila je tiskovna konferenca na tržaškem sedežu tiskovne agencije ANSA, ki so se je poleg mladih predstavnikov SSk in omenjenega tržaškega odbora ter Bavčarja udeležili odgovorni urednik tednika *Mladina* in obsojenec na procesu proti četverici Franci Zavrl, urednik *Mladine* Marcel Štefančič in odgovorni za odnose z narodnostnimi manjšinami pri Republiški konferenci ZSMS Zoran Thaler. Ta je prisotnim poudaril, da se njegova organizacija zavzema za večjo demokratizacijo političnega življenja, ki naj tudi v Jugoslaviji privede do neposrednih volitev s prisotnostjo različnih kandidatov in vstopa Jugoslavije v politično zvezo, ki naj bi se razvila iz Evropske gospodarske skupnosti. Pobudnike in goste je nato v deželnem svetu FJK sprejel še svetovalec SSk Brezigar.

Mladi so izvajali pobude v podporo demokraciji v Sloveniji tudi na šolah in različnih srečanjih. Posebno odmevno je bilo protestno zborovanje dijakov vseh slovenskih višjih srednjih šol v Trstu 17. oktobra.

Ko je imela Mladinska sekcija SSk 5. marca 1989 svoj 3. deželni kongres, sta ji med drugimi prinesla svoj pozdrav Zoran Thaler za ZSMS in Marjan Podobnik za Zvezo slovenske kmečke mladine.

Zasebni, uradni in neuradni stiki in stališča so se množili. Marsikdo se je na lastno pest udeleževal protestnih zborovanj v Ljubljani.

O procesu proti četverici je 20. julija 1988 obširno razpravljajl tržaški pokrajinski svet SSK. Člani so obsojali oviranje demokratizacije in poniževanje slovenščine ter predlagali nov obisk pri jugoslovanskem konzulu. Tega je 23. julija pri generalnem konzulu Liviju Jakominu opravila delegacija, v kateri so bili deželni tajnik, podtajnik in svetovalec Jevnikar, Karel Brešan in Brezigar. V tiskovnem poročilu lahko beremo, da je delegacija v obširnem razgovoru *»poudarila, kako sodoživlja skrbi in bojazni deset in deset tisoč rojakov, ki so v Sloveniji podpisali solidarnostne ali protestne izjave. Kot pripadnike manjšine, ki se bori za spoštovanje svojega jezika in za njegove pravice v javnosti, pa nas je še dodatno prizadela vest, da poteka sojenje v neslovenskem jeziku.«*

V sklopu 3. Koroških dnevov v Italiji je bilo 8. oktobra v Trstu srečanje med predstavniki SSK, Narodnega sveta koroških Slovencev in Koroške enotne liste. Na dnevnem redu je bil seveda tudi položaj v Sloveniji. Na predsednika predsedstva Socialistične republike Slovenije (SRS) Janeza Stanovnika so naslovili spomenico, ki so jo podpisali Matevž Grilc, Jevnikar, Brezigar in Karel Smolle ter med drugim pravi: *»Svobodno misleči predstavniki Slovencev v Avstriji in Italiji /.../ izražamo globoko zaskrbljenost zaradi ogrožanja slovenske državnosti, ki med drugim hudo slabi boj slovenskih manjšin za narodne pravice in manjša ugled matice v svetu. Ker sta naši skupnosti v preteklosti že trdo doživljali razraščanje nacionalizma in centralizma, pozivamo Vas, gospod predsednik, in slovensko politično vodstvo, da se takim pojavom takoj postavite po robu. V tem smislu izražamo vso podporo naporom za demokratizacijo, gospodarsko ozdravitev, utrditev slovenske samobitnosti in razvoj v smeri evropskega povezovanja.«*

Slovenska skupnost in novi politični subjekti

Menda je bilo proti koncu decembra 1988, ko me je po telefonu poklical pisatelj Boris Pahor in mi predlagal, da skočim zvečer čez mejo na Škofijah do gostinskega lokala, kjer naj bi zanj in zase prevzel neko gradivo od prof. Dimitrija Rupla. Takrat ga osebno nisem poznal, za mizo je bil v družbi žene, dveh mladih (eden je bil že pokojni pesnik Samo Resnik) in morda še koga. Prevzel pa sem debel zavojev velikih belih lepakov – vabil z dolgim besedilom in velikim naslovom Ustanovljamo SDZ.

Ustanovni zbor Slovenske demokratične zveze (SDZ) je bil 11. januarja 1989 v nabito polni Linhartovi dvorani Cankarjevega doma v Ljubljani. Med prisotnimi zamejci so bili deželni svetovalec SSk Brezigar, pisatelj Pahor in pokojni goriški sociolog Darko Bratina, ki je bil leta 1992 izvoljen v italijanski senat na listi Demokratične stranke levice (glavnega naslednika razpuščene KPI).

Sicer pa je bila že 12. maja 1988 ustanovljena prva »pomladna« stranka Slovenska kmečka zveza (SKZ) pod predsedstvom Ivana Omana. Ustanovnega zbora v Unionski dvorani v Ljubljani se je udeležil deželni predsednik SSk Terpin.

Prvo širše uradno srečanje SSk – SDZ je bilo 24. januarja 1989 v prostorih Društva slovenskih pisateljev v Ljubljani. Deželno tajništvo SSk se je pripravilo nanj na svoji sicer tudi z drugimi vprašanji natrpani seji 18. januarja v Nabrežini. Če so nekateri člani tajništva odločno zagovarjali stike z novimi političnimi silami, so drugi vabili k previdnosti in raje k reševanju domačih manjšinskih problemov. Prevladalo je stališče o nujnosti stikov s perspektivnim gibanjem, saj nas zanima usoda vsega naroda. V Ljubljano se je podala delegacija, v kateri smo bili Brezigar, Damjan Paulin, Alojz Tul, Marij Maver, Martin Breclj in podpisani. Pozdravil nas je predsednik SDZ Rupel. Na dobro

obiskanem srečanju, ki so mu sledili tudi časnikarji in je pomenilo očitno podporo novi zvezi, je prišlo do plodne izmenjave informacij in pogledov na položaj tako v matici kot v zamejstvu.

Uro pred srečanjem sva se z Brecljem na kavici dobila s starim prijateljem Lojzetom Peterletom, ki nama je potrdil, da bo krog okoli revije *2000* ustanovil svojo politično organizacijo. To se je potem zgodilo 10. marca 1989, ko so v dvorani Slovenske matice ustanovili Slovensko krščansko socialno gibanje (od 2. novembra 1989 Slovenski krščanski demokrati – SKD).

V Kristalni dvorani predsedniške palače v Ljubljani je bil 27. januarja 1989 tradicionalni novoletni sprejem slovenskega predsedstva za predstavnike slovenskih manjšin v sosednjih državah. To je bila običajno priložnost za gostiteljevo oceno preteklega leta in posege udeležencev o najbolj perečih vprašanjih v posameznih sredinah. Sledilo je zelo slavnostno kosilo. Posegi iz Italije so bili vedno najdaljši, saj so se včasih oglasili predstavniki vseh šestih komponent ED. Ker so tisti časi že daleč, je mogoče zanimivo navesti, kdo je takrat iz Italije sodeloval na sprejemu: Marjan Terpin, Brezigar in podpisani za SSk, Stojan Spetič in Miloš Budin za KPI, Dario Teršar in Filibert Benedetič za PSI, Marija Ferletič za SSO, Klavdij Palčič, Suadam Kapić in Mirko Primožič za SKGZ ter Ferruccio Clavora za Slovence v videmski pokrajini. Gostitelj Janez Stanovnik je glede demokratizacije poudaril, da ni bila vsiljena, temveč jo je sprožil Milan Kučan. Obstoj raznih zvez je dokaz, da ljudje svobodno razmišljajo. Kljub mednacionalnim težavam je Jugoslavija edina mogoča alternativa, vendar prenovljena. Nevarnost za Slované med Germani in Romani ostaja. Ob koncu je dejal, da je optimizem za »*Slovensko celo*«
upravičen. Predsednik SZDL Jože Smole je dodal, da se je njegova organizacija obvezala, da se preobrazi.

Že naslednjega dne je bila zaradi napovedanega obiska italijanskega zunanjega ministra Giulia Andreottija v Beogradu

šestčlanska delegacija ED na razgovorih o zaščitnem zakonu v jugoslovanski prestolnici pri zunanjem ministru Budimirju Lončarju in predsedniku zvezne SZDL Božidarju Čolakoviću. Na pustni torek(!), 7. februarja, pa je minister za deželna vprašanja Maccanico v Rimu sprejel ED na razgovor o zaščitnem zakonu, ki ga je snoval ...

Vse to in drugo živahno dogajanje je deželno tajništvo SSk obravnavalo na seji 10. februarja, ko je bil spet slišati sicer osamljen glas proti »vtikanju« v notranje zadeve Slovenije. Na sporedu pa je bila tudi podrobna priprava na obisk SSk pri SZDL v Ljubljani, kar je bila v tistem obdobju letna priložnost za izmenjavo pogledov. Koristila je za spodbujanje zanimanja matičnih oblasti za naš položaj v Italiji, za samo SSk pa ni bilo veliko dosežkov razen nekaj medijske pozornosti, ki naj bi zamejsko javnost prepričala, da nismo tako »črni«, kot so nas slikali domači levičarji. Na naše stalne pritožbe, ki so bile tisto leto posebno glasne, da *Primorski dnevnik* diskriminira nelevičarski del manjšine, da ima SKGZ v svojih rokah vse gospodarske in druge vzvode, ki bi morali biti vsemanjšinskega značaja, je bil običajni odgovor, da se SZDL ne vmešava, a si želi premostitve problemov; da se ne more nič jemati, kvečjemu se lahko kaj doda.

Iz zelo razčlenjenih pogovorov, ki so obsegali tudi obisk pri vodstvu RTV, se le kot zanimivost lahko omeni, da se je predsednik SZDL Smole pritožil, da SSk prireja nekatere pobude v goriškem hotelu Vinka Levstika, in da je napovedal razglasitev božiča za praznik. Drugače je govoril o iskanju izhoda iz jugoslovanske krize, obsojal zatiranje na Kosovu in izražal zaupanje v skorajšnjega predsednika zvezne vlade Anteja Markovića. O »četverici« je povedal, da se je dan prej predsedstvo SZDL izreklo za pomilostitev, a kaj ko je za to od Kolpe navzdol nerazumevanje ...

Darja Lavtižar Bebler je predstavila ustavne reforme v Jugoslaviji in Sloveniji ter razprave o vlogi Zveze komunistov in SZDL, v katero da so vendarle vključene tudi SDZ, SKZ in Slovenska socialdemokratska zveza (čudno: ta je uradno nastala šele dan zatem z imenom Socialdemokratska zveza Slovenije – SDZS), saj so temeljni socialistična izbira, avnojska ureditev in nestrankarski pluralizem. Odgovorni za manjšine Željko Jeglič je zagovarjal nujno vstopanje v Evropo devetdesetih let, ki ji je treba prilagoditi tudi standarde človekovih pravic.

Ssk je imela 7. maja 1989 v Boljuncu svoj VI. deželni kongres. Med drugim je obsodil ljubljanski proces proti »četverici«, zahteval osvoboditev Janeza Janše, ki so ga ravno odvedli v zapor na prestajanje kazni, in podprl zahteve demokratične javnosti v Sloveniji. O »slovenski pomladi« sta živo spregovorila predsednik SDZ Rupel in član vodstva SDZS Matjaž Šinkovec. Pozdrav SZDL je prinesel član predsedstva Jeglič. V tajniškem poročilu sem med drugim poudaril: *»V zavesti, da so nujni čim širši in razvejani stiki z vso živo stvarnostjo v Sloveniji v duhu načela, ki nam je skupno, da slovenstvo ne pozna meja in da nosimo vsi skrb za skupno usodo, smo navezali stike tudi z novimi zvezami, ki so zaživele v Sloveniji. Obiskali smo Škofovsko konferenco in še druge dejavnike slovenskega življa. Tu izražamo trdno željo, da bi se proces demokratske rasti in gospodarske ozdravitve nadaljeval ter da bi nova slovenska ustava utrdila slovensko samobitnost, suverenost in nove poglede.«*

Večstrankarskim volitvam naproti

Vseh stališč, pozdravov na kongresih in zasedanjih, tudi v obmejnem pasu, ter stikov, ki so se v naslednjem obdobju razširili še na druge nove zveze, ni mogoče navesti. Velika sta

bila vera v vlogo politike in občutek, da doživljamo zgodovinske trenutke. Ob vsem »uradnem« pa so svoje mesto dobili še prijetni družabni trenutki in nova, tudi družinska prijateljstva.

SSk se je takrat zanimala tudi za prenavljanje slovenske ustave ter predlagala ustavni komisiji, da bi vanjo jasno zapisala skrb za pravice slovenskih manjšin in za njihovo vključevanje v skupni slovenski prostor.

Skupščina SRS je 27. septembra 1989 sprejela kar 81 amandmajev k ustavi SRS iz leta 1974, ki naj bi Slovenijo zaščitili pred centralističnimi skominami in ugodili vse odločnejšim zahtevam slovenske javnosti in novih političnih sil, ki so se sklicevale na prelomno, novo »majniško deklaracijo«, objavljeno 8. maja 1989. Marca 1990 so bili sprejeti še dodatni amandmaji. Popravki ustave so omogočili svobodo organiziranja v strankah in večstrankarske demokratične volitve vsaj za enega izmed treh zborov skupščine, poudarjali so človekove pravice in potrjevali samostojnost in neodvisnost republike Slovenije v okviru SFRJ, vključno s pravico slovenskega naroda do samoodločbe. Iz imena republike so črtali oznako »socialistična« ter odpravili monopolni položaj Zveze komunistov Slovenije (ZKS) in SZDL v volilnih postopkih.

O pomenu amandmajev so predstavnikom Slovencev iz Italije, Avstrije in Madžarske 13. oktobra 1989 v stavbi parlamenta spregovorili predsednik skupščine Miran Potrč, predsednik predsedstva SRS Stanovnik, predsednik izvršnega sveta (vlade) Dušan Šinigoj, odgovorni za manjšine pri SZDL Jeglič in predsednica družbenopolitičnega zbora skupščine Valerija Škerbec. Šinigoj je med drugim poudaril, da so slovenske oblasti za Jugoslavijo, vendar drugačno.

Predsednik skupščine Potrč s sodelavci je kasneje, 14. marca 1990, še enkrat povabil na razgovor člane ED, in sicer na sedež SKGZ v Trstu. Med drugim jim je povedal, da je skupščina sklenila, da bo dotedanja skrb SZDL za slovenske manjšine

prešla na skupščino in vlado, saj mora biti njihov položaj nadstrankarski interes.

Dne 30. decembra 1989 so bile vsekakor razpisane prve poveljne večstrankarske volitve, ki so jih za predsednika in predsedstvo države ter za družbenopolitični zbor in zbor občin izpeljali 8., za zbor združenega dela in za občinske svete pa 12. aprila 1990.

Levitve družbenopolitičnih organizacij

Priprave na volitve so seveda stekle že prej. Na 13. kongresu od 3. do 5. novembra 1989 v Portorožu, ki so se ga udeležile najvišje slovenske oblasti in gostje iz domovine in tujine, se je ZSMS preoblikovala v politično stranko, ki želi zmagati na volitvah. Na poti levitve v Liberalno-demokratsko stranko (1990) je pomen svoje kratice spremenila v geslo Za svobodo mislečega sveta. Zborovalce sem v imenu SSk pozdravil podpisani, predstavnik Mladinske sekcije deželni tajnik Damijan Terpin in David Grinovero pa sta kot gosta z amandmajem dopolnila program ZSMS glede odnosa do slovenskih manjšin v smislu, da jih je treba na vseh ravneh enakopravno obravnavati.

Podpredsednik SZDL, ki se je 9. januarja 1990 preoblikovala v stranko Socialistična zveza Slovenije (SZS), Viktor Žakelj je 10. novembra 1989 v Števerjanu na vabilo SSk in Krožka Anton Gregorčič spregovoril o novostih v svoji organizaciji in o pogledih na splošno stanje. O Jugoslaviji je dejal, da je dvakrat nastala kot zasilni izhod, vendar z upanjem v možnost sožitja, kar se ni obneslo. Izrekel se je za korenite gospodarske in politične spremembe, vendar po evolutivni poti. Preimenovana Socialistična zveza je še pod predsedstvom Jožeta Smoleta 9. marca 1990 vrnila obisk slovenski stranki, in sicer z razgovori in obiski v Čedadu in Kanalski dolini, torej v krajih, ki jih je diskriminiral »Maccanicov osnutek« zaščitnega zakona, ki ga

je bila 17. novembra 1989 sprejela vlada Giulia Andreottija, manjšina pa ga je ocenila zelo kritično.

Še tretja, najmogočnejša »družbenopolitična organizacija« ZKS se je na svojem 11. kongresu 22. in 23. decembra 1989 v Cankarjevem domu v Ljubljani pod geslom »Evropa zdaj!« podala na pot običajne stranke, kar je nato po pretrganju stikov z jugoslovansko Zvezo komunistov formalizirala 4. februarja 1990. Na volitvah je potem nastopila z imenom ZKS – Stranka demokratične preнове.

Prvič so bili na kongres vabljeni predstavniki vseh zamejskih komponent, ki so se vabilu tudi odzvali. V svojem pozdravu sem med drugim dejal: *»Slovenska skupnost je bila letos prvič vabljen na kongres Zveze komunistov Slovenije. Po drugi strani je vprašanje, ali bi pred leti tako vabilo sprejela. To pravim zato, da poudarim, kako se stvari spreminjajo, kako danes, na primer, o političnem, tudi strankarskem pluralizmu in odklanjanju monopolov podobno govorimo in čutimo. /.../ Predsednik Kučan je v začetku svojega govora zelo plastično opisal, kako zgleda monopolni položaj partije na vseh področjih življenja. Tak položaj se je kazal tudi v odnosu ne le slovenske partije, temveč tudi oblasti in družbe v Sloveniji do Slovencev v zamejstvu, kjer je dolgo prevladoval ideološki, in ne narodni princip. In če se je načelni pristop spremenil in se odklanjajo razlikovanja zaradi idejnih, verskih ali političnih razlogov, to še ne pomeni, da ne ostajajo prvine starih pogledov in da se v 45 letih niso med Slovenci v zamejstvu ravno zaradi tega odnosa ustvarili in se še vzdržujejo nekateri monopolni ali neenakopravni odnosi. Tudi v zamejstvu bo potrebna prenova.«*

Predsednik ZKS Milan Kučan se je ob robu kongresa ločeno srečal tudi z zamejskimi predstavniki, jim predstavil svoje poglede na »sestop Zveze komunistov Jugoslavije z monopola oblasti«, a tudi o tem, da je reformiranje, vendar pa ohranitev Jugoslavije v najglobljem interesu večine njenih prebivalcev.

Demos

Že dan pred začetkom kongresa ZKS, 21. decembra 1989, je bilo na sedežu koalicije »pomladnih« strank (Demokratska opozicija Slovenije – Demos) v nekih kletnih prostorih v Šiški v Ljubljani srečanje med SSk, ki so jo zastopali deželni tajnik, predsednik in svetovalec Jevnikar, Terpin in Brezigar ter tržaški pokrajinski tajnik Miro Oppelt, in Demosom, ki sta ga zastopala predsednik in podpredsednik Jože Pučnik ter Peterle. Govor je bil o položaju v Sloveniji in nevarnosti unitarističnih posledic predlogov Markovičeve zvezne vlade ter o italijanskem osnutku zaščitnega zakona za Slovence. Delegaciji sta se dogovorili za tesno sodelovanje in redne stike. V skladu s takratnim volilnim geslom »Čas je za Demos« so zamejski gostje simbolično darovali gostiteljem grafiko Zore Koren Škerk iz njenega znanega niza umetniške upodobitve starih stenskih ur ...

Na zborovanju, ki ga je sklical Demos 17. januarja 1990 v Cankarjevem domu v Ljubljani, je pozdrav SSk prinesel deželni svetovalec Brezigar, 19. januarja pa je sledil povratni obisk Demosa pri SSk v zamejstvu. Tistega dne je sicer predsednik predsedstva Stanovnik v Ljubljani gostil tradicionalni novoletni sprejem za predstavnike slovenskih manjšin. Stališča SSk je predstavil strankin deželni predsednik Terpin, ki ga je spremljal deželni podtajnik Andrej Bratuž, medtem ko so bili preostali vodilni predstavniki zadržani v Trstu zaradi obiska vodstva Demosa. Prednostno je bil namenjen seznanjanju italijanskih oblasti in javnosti s stališči pomladnih strank.

Predsednik Demosa in SDZS Pučnik, podpredsednik Demosa in predsednik SKD Peterle, podpredsednik Demosa in član vodstva SDZ Rupel (na prvem rednem kongresu SDZ 24. junija 1989 v Mariboru, ki sem se ga s pozdravom SSk udeležil tudi podpisani, je bil za predsednika izvoljen Hubert Požarnik,

ker je Rupel odhajal začasno predavat v ZDA), predsednik SKZ Oman in predstavnik Zelenih Slovenije Boris Martinčič so bili v spremstvu SSk najprej pri predsedniku deželne vlade FJK Adrianu Biasuttiju. Slednji je pred časnikarji podprl proces demokratizacije v Sloveniji, gostje pa so izrazili podporo slovenski manjšini glede zaščitnega zakona. (Biasutti je bil na vladni seji, ki je sprejela Maccanicov osnutek, v imenu deželne uprave še poslabšal njegovo vsebino ...) Nato so imeli tiskovno konferenco, ki je pritegnila pozornost krajevnih slovenskih in italijanskih medijev ter dopisnikov nekaterih pomembnih državnih listov. Zastopniki Demosa so poudarili, da zahtevajo odpravo monopola ZKS in uvedbo pravega pluralizma, glede statusa Slovenije pa so izrazili upanje v konfederalno preureditev Jugoslavije ob spoštovanju slovenske suverenosti. Popoldne je bilo še srečanje z deželnim tajništvom SSk v Gorici.

Že nekaj dni zatem, 22. januarja, je na »ponedeljkovem večeru« Društva slovenskih izobražencev v Trstu predaval predsednik Demosa Pučnik. Takih kulturno-političnih srečanj je bilo nato še nekaj v različnih krajih. Z vodstvom Demosa se je 25. januarja v Ljubljani srečala še delegacija SKGZ pod vodstvom predsednika Palčiča.

V novem političnem ozračju so se rušili tudi drugi zidovi. Unija Italijanov Istre in Reke, ki je do takrat imela stike le z levico v zamejstvu, je bila tako 23. februarja 1990 na prvem obisku pri deželnem vodstvu SSk v Trstu.

Vodstvo SKD, predsednik Peterle, tajnik Peter Reberc in predsednik sveta Izidor Rejc, je 3. aprila obiskalo deželno vodstvo Krščanske demokracije v Trstu. Desetčlansko delegacijo je vodil deželni tajnik Bruno Longo, sam pa sem kot gost SKD predstavil predstavnike iz Slovenije in pomagal tolmačiti posege.

Ko je slovenska skupščina z zakonom uredila status Sveta za varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin, ki je od

leta 1988 deloval v sklopu SZDL, se je SSk marca 1990 uradno obrnila na njegovega predsednika Ljuba Bavconca s prošnjo, da ugotovi, zakaj in kako je prišlo do ugrabitve in smrti soustanovitelja Slovenske demokratske zveze v Gorici in urednika tednika *Demokracija* Andreja Uršiča, ki je »izginil« 31. avgusta 1947 pri Kobaridu. Predsednik Bavcon je odgovoril, da je o zadevi obvestil pristojne organe. Do razjasnitve pa je prišlo šele v naslednjih letih na podlagi zgodovinskih raziskav.

Pozneje, 8. julija, nas je bilo več predstavnikov SSk v veliki množici na »simboličnem krščanskem pogrebu« povojnih žrtev komunističnega revolucionarnega režima v Kočevskem rogu.

Čas pred volitvami v Sloveniji je zaznamovalo večkratno sodelovanje več vidnih predstavnikov SSk na volilnih shodih Demosa ali posameznih pomladnih strank po vsej Sloveniji. Po volilni zmagi Demosa pa so v kampanji za obnovitev občinskih svetov na Tržaškem in Goriškem nekateri predstavniki Demosa vrnili »uslugo« (Rupel in Janša, član predsedstva Slovenije Oman idr.). Na zaključnih shodih deželne narave 4. maja v Sovodnjah in Nabrežini sta poleg domačih kandidatov in predstavnikov vodstva SSk spregovorila koroški poslanec v dunajskem parlamentu Smolle in vodilni član »četverice« Janša, ki je bil že poslanec SDZ v slovenskem parlamentu, ne pa še obrambni minister (uradno: republiški sekretar za ljudsko obrambo).

Predsednik in trije podpredsedniki prve demokratično izvoljene vlade (uradno Izvršnega sveta Skupščine Republike Slovenije) Peterle, Mitja Malešič, Jože Mencinger in Leo Šešerko so bili namreč izvoljeni 16. maja 1990. Tistega dne je bila imenovana tudi velika večina takratnih članov vlade, katerih funkcije so še imele zapletena poimenovanja samoupravne latovščine. Med njimi je bil prvič tudi minister, pristojen za Slovence po svetu in za manjšini v Sloveniji, Janez Dular.

Od volitev do plebiscita

Čas po volitvah v Sloveniji je bil še naprej natrpan z dogodki. SSk je skušala vzpostaviti stik z vsakim novim ministrom, ki je imel kako pristojnost glede življenja Slovencev v Italiji, tako da so si srečanja sledila kot na tekočem traku. Naj jih naštejemo le nekaj: 25. aprila 1990 je bila delegacija SSk v Ljubljani pri vodstvu Demosa (Pučnik, Rupel, Peterle); 26. aprila je SSk priredila Peterletovo tiskovno konferenco za slovenske in italijanske medije v Trstu, obisk v Gorici in predavanje v Nabrežini; 30. aprila je imel Rupel tiskovno konferenco na sedežu SSk v Trstu; 31. maja je bilo srečanje SSk z ministrom Dularjem, 11. junija z ministrom za kulturo Andrejem Capudrom; 13. junija so imeli deželni tajnik, predsednik in svetovalec SSk Jevnikar, Terpin in Brezigar razgovore v Ljubljani s predsednikom vlade Peterletom in ministrom za Slovence Dularjem, nato ločeno s predsednikom parlamenta Bučarjem, z notranjim ministrom Bavčarjem, končno pa še z ministrom za informiranje Stanetom Staničem; 26. junija je bilo srečanje s pravosodnim ministrom Rajkom Pirnatom itd. Predsednik predsedstva Kučan je delegacijo SSk sprejel 26. oktobra.

Na vseh teh srečanjih je šlo za opozarjanje na odprta vprašanja Slovencev v Italiji in na obmejnih območjih sploh, za izmenjavo pogledov na odnose med Slovenijo in Italijo, a tudi za željo, da demokratična oblast v Sloveniji vzpostavi državniški, nadideološki odnos do Slovencev za mejami, brez dotedanjih privilegijev levice in zapostavljanja drugih, da krepí skupni slovenski prostor in odločno brani manjšinske pravice v odnosih z oblastmi v Italiji.

Glede razmer v slovenski narodni skupnosti v Italiji je deželno tajništvo SSk 18. maja 1990 odobrilo daljše uradno stališče, katerega osnutek je pripravil Martin Breclj. V njem je med drugim izražena potreba, »da bi vsi Slovenci imeli pravico do

demokratskega nadziranja vsega, kar po svojem izvoru, naravi in namembnosti pripada celotni narodni skupnosti, pa naj bodo to ustanove, organizacije, podjetja ali drugo«. Podoben dokument je deželno tajništvo odobrilo še 19. julija.

Preurejanje razmerij v zamejstvu, ki ni bilo nikoli izpeljano do konca, je ustvarjalo napetosti, zlasti med SSK in SKGZ, do nesporazumov pa je prihajalo tudi med SSK in SSO glede razmejitve vlog politike in civilne družbe. Neprijetnega ravnanja nekaterih, ki se niso sprijaznili s spremembami, so bili deležni tudi nekateri predstavniki novih oblasti, na primer minister Dular ob obisku v Trstu 30. junija in šolski minister Peter Vencelj na proslavi bazoviških junakov 9. septembra na bazovski gmajni.

Seveda so svoja stališča objavljale tudi druge komponente, ki so tudi imele stike s politiki v Sloveniji.

Predstavniki novih oblasti so vsekakor želeli gojiti korektne odnose z vsemi manjšinskimi komponentami. Tako je predsednik parlamenta Bučar s sodelavci 21. junija na generalnem konzulatu v Trstu vodil razgovore z ED. Predsednik vlade Peterle je s petimi ministri 3. julija sprejel v Ljubljani zastopnike Slovencev iz Italije in Avstrije. Predsedstvo Slovenije je 26. oktobra sprejelo v Ljubljani ED. Vsakokrat so bila na vrsti vprašanja pravičnega zaščitnega zakona za Slovence v Italiji, perspektive Slovenije in usode Jugoslavije, ki ni bila več sprejemljiv okvir za slovensko državnost.

Že 2. julija 1990 je namreč parlament (uradno skupščina) sprejel izjavo o suverenosti države Republike Slovenije. Istega dne sem kot deželni tajnik SSK poslal predsedniku Bučarju naslednjo spomenico: *»Dragi gospod predsednik! Ob zgodovinskem koraku, ki ga je v zvestobi stoletnemu snu slovenskega naroda danes opravil parlament, izrekamo iskrene čestitke in najtoplejša voščila Vam kot predsedniku demokratičnega predstavništva Republike Slovenije in pa ostalim članom slovenskega*

parlamenta, ki so znali najti izjemno široko večino ob vprašanju, ki je življenjskega pomena za ves naš narod.«

Odločitev o uveljavljanju suverenih pravic slovenskega naroda je bila potrjena, vsaj za javnost pa njena oblika še ni bila čisto jasna. Na srečanju na zunanjem ministrstvu v Ljubljani, ki so se ga 10. septembra udeležili minister Rupel z Zoranom Thalerjem in Dragoljubom Benčino ter za SSk Jevnikar, Marjan Terpin, Bratuž, Brezigar in Damijan Terpin, je minister povedal, da so to odločilni dnevi glede možnosti konfederacije, a da se Jugoslavija bliža koncu.

Ssk pa se je (Marjan Terpin in podpisani) 5. oktobra na Trgovinski zbornici v Trstu srečala tudi z italijanskim zunanjim ministrom Giannijem De Michelisom. Govor je bil o zaščitnem zakonu, a tudi o Sloveniji. De Michelis je odločno nastopil proti razglasitvi neodvisnosti in poudaril, da bo v Evropsko zvezo lahko stopila edinole enotna Jugoslavija. *»Recite Peterletu,«* je nekako dodal, *»da ga bodo tisti, ki ga v tujini nagovarjajo k osamosvojitvi, potem pustili na cedilu. Naj se ne igra z ognjem!«*

Na zasedanju 9. in 10. novembra v Poljčah se je Demos odločil za izvedbo plebiscita, in to 23. decembra. Po pogajanjih z opozicijo je parlament to formaliziral. Vprašanje na glasovnici se je glasilo: *»Ali naj Republika Slovenija postane samostojna in neodvisna država?«*

Napetost v Jugoslaviji in mednarodni skupnosti je naraščala.

Ob robu odprtja italijanskega konzulata v Ljubljani 1. decembra 1990 je delegacija SSk (Jevnikar, Terpin, Brezigar, Breclj in Antek Terčon) ponovno obiskala ministra Rupla in sodelavce. Ker sta se odprtja udeležila tudi italijanski in jugoslovanski zunanji minister De Michelis in Lončar, je za Lončarja pripravila spomenico o odprtih manjšinskih vprašanjih, da bi jih načel z italijanskim kolegom. Tržaško društvo

Edinost je pod vodstvom Sama Pahorja takrat manifestiralo v Ljubljani za pravice Slovencev v Italiji, predstavnikom SSK pa je uspelo, da so se nepovabljeni pretihotapili na slovesnost v bivši Mačkovi vili. Njihova vidna prisotnost je spodbudila tako predsednika Kučana kot De Michelisa, da sta v svojih nagovorih posebej poudarila dragoceno vlogo manjšin. Sicer pa je italijanski vodja diplomacije v nagovoru nastopil proti razkroju Jugoslavije, za reforme, pogajanja in proti bližnjicam, ki vodijo v težke razmere. Italija pa bo vsekakor spoštovala slovenske izbire, je še dejal.

Minister za Slovence Dular je povabil Slovence po svetu, naj se zavzamejo za uspeh plebiscita. Na pobudo SSK se je 14. decembra zbrala ED, da bi razpravljala o odnosu do plebiscita. SSK je predlagala skupno pobudo v podporo Sloveniji. O tem ni bilo velikega soglasja.

Predsednik predsedstva Kučan je nato skupaj z ministrom Dularjem in generalnim konzulom v Trstu Jožetom Šušmeljem 17. decembra povabil ED na razgovor o plebiscitu v pršutarno v Kobdilj. Razpravi so sledili tudi časnikarji. Bila je dokaj napeta in čustvena. Udeležili so se je: Brezigar, Terpin, Terčon in podpisani za SSK; Budin, Boris Iskra, Ravel Kodrič in Ivan Bratina za KPI; Branko Pahor, Benedetič, Marino Pečenik in Pavel Colja za PSI; Ferletičeva za SSO; Palčič, Kapić, Duško Udovič, Dušan Kalc in Darko Bratina za SKGZ; Viljem Černo za Slovence v videmski pokrajini.

Predsednik in minister sta utemeljevala izbiro in poudarjala izjemno soglasje med strankami v Sloveniji, željo po vstopanju v skupno evropsko hišo, dejstvo, da Jugoslavija Sloveniji ne zagotavlja več polnega življenja in da bo samostojna Slovenija bolj skrbela za svoje manjšine kot Jugoslavija, saj da je bila dotlej vsa jugoslovanska manjšinska politika le sad pritiska Slovenije.

Če sta SSk in SSO odločno podprli plebiscit, so nekateri levičarji, ne vsi, izražali velike dvome in celo nasprotovanje, a srečanje se je končalo s sklepom o širši pobudi, ki naj neposredno informira slovenske ljudi v Italiji.

Do nje je prišlo 20. decembra na zborovanju, ki ga je sklicala ED v Kulturnem domu v Gorici. Razloge Slovenije sta pojasnila član predsedstva Ciril Zlobec in predsednik parlamenta Bučar, nakar so spregovorili podpisani za SSk, Budin za KPI, Demetrij Cej za PSI, Ferletičeva za SSO, Palčič za SKGZ in Černo za videmsko pokrajino. Kljub različnim poudarkom je vse skupaj izzvenelo veliko bolj pozitivno kot v Kobjdilju, prisotni pa so z aklamacijo sprejeli skupni dokument v obliki pisma rojakom v matici, v katerem se glavnini slovenskega naroda izražata popolno razumevanje in tesna bližina.

Tri dni zatem, 23. decembra, je bil v Sloveniji nadvse uspešni plebiscit, ki je začel novo poglavje v naši zgodovini.